

Offentligheden havde fokus på det store Skjern Å projekt, mens der udførtes talrige mindre projekter landet over helt uden balade. Mere jord var bare godt.

Det tabte land — historien gentager sig

Forfatteren og miljøjournalisten Kjeld Hansen er aktuell med bogen "Det tabte land". I denne kronik fortæller han om landbrugets og hedeselskabets kreation: Den forarmede danske natur.

Af Kjeld Hansen, journalist og forfatter

Ingen epoke i det danske landskabs historie tåler sammenligning med årene fra 1940 til 1970.

Aldrig nogensinde tidligere er Danmarks kultur og natur blevet udsat for så ekstreme forandringer på så kort tid. I 30 år regerede Statens Landvindingsudvalg og He-

deselskabet over alt i det danske landskab, med stort set uindskrænket magt, massive statsstilskud og udenfor enhver rimelig demokratisk kontrol.

Aldrig er så mange vandløb gravet op, rettet ud eller lagt ned i betonrør, så mange moser tilintetgjort, så mange enge drænet, så mange overdrev pløjet om og så mange vandhuller og søer udtørret og kultive-

ret. Og med forarmelsen af naturen forsvandt dyrene, fuglene, fiskene, insekterne og planterne.

Aldrig nogensinde er der over så kort en periode gjort større indhug i vor fælles kulturarv. Hvad der skulle have været en to-årig kriseforanstaltning med millionstøtte til landvinding, udelukkende for at modvirke arbejdsløshed som følge af den tyske

besættelse, blev målrettet og uimodsagt håndhævet som en rettighed for landbruget i mere end 30 år.

For nogle få velhavende jordejere gav denne udstrakte landvindingsperiode en betydelig økonomisk gevinst. For danskerne fik den fatale følger. Én eneste generation lagde øde, hvad snese af generationer næppe vil kunne bringe på fode igen.

Hvem har ansvaret

"Kvaliteten af Danmarks natur og biodiversitet har ikke tidligere været så ringe". Sådan lød konklusionen i 2001 på den officielle redegørelse for naturens tilstand fra det såkaldte Wilhjelm-udvalg. Det var rene ord for pengene. Hvad denne glimrende rapport dog ikke formåede eller veg tilbage fra at gøre, var at placere ansvaret. Det er denne udfordring, jeg har forsøgt at besvare i min bog "Det tabte land". Hvad skete der, hvornår fandt det sted, hvem stod bag, hvad kostede det – og kunne det betale sig?

Her er en lille forsmag på nogle af svarene:

Stort set alt, hvad vi i dag kæmper med af miljøgæld ude i det danske landskab, kan føres tilbage til denne epoke. På grund af mændene i Statens Landvindingsudvalg og i den private forening Det Danske Hedeselskab må vi i dag afsætte milliarder af kroner til naturgenopretning, vandmiljøplaner, naturplaner, vandrammedirektiv og biodiversitetskonvention. Synder fra en fjern fortid er det altså ikke, der afbales på. Hovedstolen i nutidens miljøgæld blev stiftet i de 30 år, hvor landvindingsagens proselytter herskede over landskabet. Det afslører arkiverne fra Statens Landvindingsudvalg, og de placerer ansvaret.

Det står også klart, at tabet af naturværdier ikke blot var den uundgåelige omkostning ved at udvikle et moderne velfærdssamfund. Forarmelsen af landskabet og de medfølgende miljøproblemer blev langt mere omfattende, end hvad der kan begrundes med en samfundsmæssig nødvendig gældstiftelse. Rent faktisk har det aldrig været muligt, hverken for Landbrugsministeriet eller Hedeselskabet eller nogen anden, at dokumentere en samfundsmæssig værdi af de 2.336 projekter, som Statens Landvindingsudvalg oprettede journalnumre på.

Vidste ikke bedre

Nogle landbrugshistorikere har hævdet, at det ikke kunne være anderledes. Det var en tid, hvor nyttesynet herskede over alt an-

det, så derfor vidste man ikke bedre. Mere jord var et indiskutabelt gode. Dermed skulle alle negative skadevirkninger være forklaret og forsvaret, og i øvrigt var der enighed i samfundet om landvindingen, påstås det.

Den analyse er imidlertid langt fra at være korrekt.

Lige fra første færd var der protest og faglige indsigelser mod de mange urentable projekter. Imidlertid nyttede protesterne stort set aldrig. Sådan gik det f.eks. ved udtørringen af Vest Stadil Fjord i 1950'erne, hvor Statens Landvindingsudvalg udmærket godt vidste, at resultatet ville blive noget nær værdiløs sandjord. De, der havde magten over statens tilskudsmillioner, valgte imidlertid at se stort på denne viden. De havde en anden dagsorden end den rationelle, også selvom det ville koste samfundet millioner af kroner. De ville have mere jord. For enhver pris.

Sportsfisker på banen

Seks milliarder i nutidskroner kan det regnes at have kostet skatteyderne i tilskud at forarme den danske natur. En ringe trøst er det, at det kunne være gået langt værre.

To mænd indtager en særlig fremskudt position i den dramatiske kamp om magten over det danske landskab, to modige mænd som vi i dag kan takke for, at landvindingen ikke endte helt ude i det ekstreme. Det var fiskeribiologen Åge Vedel Tåning (1890-1958) og den daværende for-

mand for Danmarks Sportsfiskerforbund, oberst Volmer Gyth (1902-1965). Deres indsats fortjener at blive husket.

I 1953 havde Hedeselskabet og denne private forenings politiske støtter på Rigsdagen lanceret en omfattende kampagne for at få statsstøtte til landvinding på søterritoriet. Efterhånden var der ikke flere år at regulere, søer at udtørre eller moser at dyrke op. Derfor skulle de lave fjorde og kystvige nu inddrages til landbrugsformål efter hollandsk model.

I januar samme år offentliggjorde selskabet sin plan over "inddæmningsmuligheder". Den opregnede 89 områder på søterritoriet, hvor inddæmning og kultivering ville kunne skabe 133.899 hektar nyt landbrugsland eller øge det samlede landbrugsareal med godt fire procent. Blandt mulighederne var vandområder som Roskilde Fjord, farvandet mellem Sjælland og Møn, Smålandsfarvandet, Dybsø Fjord, det Sydfynske Øhav, Helnæs Bugt, Venø Bugt, Ho Bugt, Hejlsminde Nor og en stribe andre lavvandede områder – stort set alle naturlokaliteter, der i dag beskyttes af Ramsar-konventionen og EU-habitatdirektivet, stod på listen.

Staten skulle fortsat betale broderparten af alle udgifter. Hensigten var, at landbrugsministeren selv skulle kunne igangsætte disse projekter uden at spørge andre. Det forudsatte en udvidelse af landvindingsloven, men den voldte det ikke større besvær at få vedtaget i forårets »

Skjern Å efter reguleringen. Bogen dokumenterer, at Hedeselskabet allerede dengang udmærket godt vidste, projektet havde en begrænset levetid på grund af jordsenkning, når man dræned. Man fortalte det bare ikke til nogen.

Det tabte land

løb. Dog var der en tilsyneladende ubetydelig pris at betale: Fiskeriministeriet krævede at få en repræsentant i Statens Landvindingsudvalg.

Forhalede landindvingen

Fiskernes mand blandt landvindingsfolkene blev Åge Vedel Tåning, og det valg fik stor betydning. Tåning var en anset fiskeribiolog og internationalt anerkendt videnskabsmand. Han var den første direktør for Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser og præsident for Det internationale Havundersøgelsesråd, ICES. Og så holdt han af naturen.

Allerede på det første møde i sommeren 1953 meldte Vedel Tåning rent ud. Efter en længere drøftelse af de tekniske problemer ved at tørlægge Venø Bugt sagde han:

”Fra fiskeriets side må vi gå imod enhver indvinding af land fra søterritoriet. De lavvandede arealer er opvækstpladser for fiskene, og udtørring af et lille område har derfor betydning ikke blot lokalt.”

Helt blokere for projekterne formåede Vedel Tåning ikke, men han insisterede på deres faglige belysning, det vil sige der skulle foretages fiskeribiologiske undersøgelser på hver eneste lokalitet, før Fiskeriministeriet ville udtale sig. Og ting tager tid – også fiskeribiologiske undersøgelser.

I de følgende år lykkedes det Vedel Tåning at forhale sine undersøgelser, så kun

De snorlige afvandingskanaler var ikke blot æstetisk provokerende, de var også blottet højere liv, skriver Kjeld Hansen i sin nye bog.

syv lokaliteter var færdigundersøgt ved hans død i september 1958. Da var tiden løbet fra nyttesynet og fra landbrugslobben, samtidig med at finansministrene var begyndt at stille skarpt på den elendige økonomi i landvindingsprojekterne. Når regnskabet gøres op i dag, blev der kun gennemført syv projekter på søterritoriet i landvindingsudvalgets funktionsperiode. De dækker 1650 hektar og omfatter blandt andet Lumby Strand i Odense Fjord og Overgård-inddæmningen i Mariager Fjord, som de to største.

Angreb Hedeselskabet

Oberst Volmer Gyth var formand for Danmarks Sportsfiskerforbund, da han i juni 1960 lancerede et voldsomt angreb på Hedeselskabet i en kronik i Berlingske Tiden.

Han havde givet kronikken den manende titel ”Er vi i færd med at gentage forfædrenes synder?” Titlen hentydede til tidligere tiders hensynsløse nedhugning af de danske skove. Men det var vandmiljøet, Gyth sigtede til. Han skrev blandt andet, at det var ”trist, at elskere af Danmarks natur i dag må spørge sig selv, om de opgaver Hedeselskabet nu har taget op med regulering

af Danmarks vandløb, også er i det store flertal af landets befolknings interesse, og her må svaret vist blive et klart: Nej”.

Et spørgsmål, der stadig er aktuelt i dag, hvis blot man erstatter ”Hedeselskabet” med ”landbruget”.

Kronikken vakte opmærksomhed i vide kredse, og den siddende landbrugsminister, den radikale Karl Skytte, tog udfordringen op. Han pålagde landbrugskommissionen at nedsætte et udvalg, der skulle vurdere værdien af de mange afvandingsarbejder. Det blev begyndelsen til enden for Statens Landvindingsudvalg.

Da landbokommissionen barslede med sin betænkning i 1966, havde den overraskende nok ikke set sig i stand til at beregne værdien af de mange statsstøttede landvindingsprojekter. Forsøget var blevet gjort, men det havde ikke været muligt at dokumentere en målbar betydning. Indirekte fremgik det, at kun med statens rundhåndede støtte var projekterne rentable for jordejerne.

Fire år senere blev landvindingsloven afskaffet.

Skjernå-projektet

Stærkt medvirkende var det også, at det

store Skjernå-projekt blev gennemtrumfet i samme periode, på trods af omfattende protester. Kritikerne påpegede, at det ville være uklogt at ødelægge det store ådelta for at øge produktionen af korn i en periode, hvor der var store vanskeligheder med at afsætte landbrugsvarer. Samtidig fandt man det direkte urimeligt med tilskud fra en arbejdsløshedslov i en tid, hvor der var mere end fuld beskæftigelse. Endelig blev der rejst faglig tvivl om selve projektets udformning.

Alle indsigelser blev fejlet af bordet. Mere jord var bare godt, uanset omkostningerne og tabet af de store naturværdier. Der til kom et betydeligt religiøst islæt af fanatisme fra de stærkt missionske kredse, der stod bag projektet. De så sig selv som Vorherres medarbejdere, der skulle færdiggøre hans skaberværk. Den slags folk er som regel umulige at diskutere med.

Eftertiden har vist, at projektet ikke var levedygtigt. Arkiverne afslører, at Hedeselskabet udmærket godt vidste, at Skjernåreguleringen ville have en yderst begrænset levetid. De våde engarealer ville synke sammen, når de blev afvandet. Men den viden holdt man for sig selv.

Allerede i 1980 viste det sig, at der ville være behov for omfattende nydræninger af de 2.500 hektar, men da var støtteordningerne afskaffet. Dermed var vejen banet for naturgenopretningsprojektet i Skjernå-dalen, der i dag – for 300 mio. skatteyderkroner – har genskabt en kopi af frodigheden i det ådelta, der var engang.

Hvad lærte vi

Man siger ofte, at den, der ikke vil kende eller lære af historien, er dømt til at gentage de samme tragiske fejtagelser igen og igen. Når man ser ud over det danske landskab i disse måneder, så er det åbenlyst for enhver, at meget har vi ikke lært. Landet over er opløjningen af små og større naturområder i fuld gang, til trods for at Danmark med sine 63 pct. landbrugsjord hører til verdens mest intensivt udnyttede.

Fødevareministeren har uden at blinke givet grønt lys for intensiv korndyrkning på op mod 190.000 hektar udyrket brakjord, der siden 1992 har bidraget til at dæmpe skadevirkningerne af den ekstremt store landbrugsproduktion. Det drejer sig om syv procent af det samlede landbrugsareal eller et område på størrelse med Lol-land.

Enhver kan sige sig selv, at denne opdyrkning vil øge forureningen med kvælstof, fosfor og sprøjtemidler. Den vil gøre harer og agerhøns hjemløse, samtidig med at den saboterer vandplanerne og forment-

Der skulle inddæmnes og afvandes i årene fra 1940-1970, og det fik fatale følger for Danmarks natur helt frem til i dag. Og i disse år skal et område på størrelse med Lol-land under plov igen – braklagte marker over hele Danmark skal dyrkes.

lig gør det umuligt at gennemføre Vandrammedirektivet i bare nogenlunde rimelig grad. Alligevel er mere jord bare godt,

synes de dominerende politikere at tænke. De har intet lært af den tragedie, der ramte Danmarks natur i årene 1940-70. ❧

Landbrugets drænprojekter medførte den ræverøde okkerdød overalt. Alligevel insisterede Hedeselskabet på, at denne åbenlyse forurening skulle være straffri.

Kjeld Hansen og det tabte land

Kjeld Hansen har netop udgivet den store fortælling om magten over det danske landskab. Igen gennem bogens massive 848 sider spidder han med sin dybdeborende research den store naturforarmende landindvindingsperiode, der med generøse støtteordninger var finansieret af borgerenes skatte kroner. Og aldrig er så mange vandløb rørlagt eller udrettet, moser tilintetgjort og enge drænet væk, så mange søer tørlagt og så mange overdrev pløjet op. Side for side dokumenteres og afsløres magtmisbrug, dobbeltspil, inhabilitet og illegal sagsbehandling på vejen mod ”Det tabte land”.

Kjeld Hansen er en af tidens skrappeste miljødebatører. Han har tidligere herhjemme skabt en del debat med bogen ”Det er et yndigt land” og internationalt med sin afsløring af rovdriften på Grønlands natur med bogen ”A farewell to Greenland's wildlife”.

